

csak főgondnoki felelősségteljes állása, hanem az az őszinte, komoly, körültekintő, férfias megnyilatkozása adta és adja ennek a hatalmas munkának a legnagyobb értéket, melyben nyíltan hangsúlyozta — közismert népszerűségének kockáztatásával, — hogy a közel 15 éve éppen az ő vezetése és elvei alapján Szervezeti Törvényünkön éppen a Főtanács és Képviselőtanács új összetétele kérdésében keresztülhajtott ujtítás nem hozta meg egyetemes egyházunkra azt az eredményt, amit attól várt. Ez egy vezető ember komoly és nagyhorderejű nyilatkozata. Ez előtt csak tisztelettel lehet és kell meghajolni. Ezért kívánja és ezért adja az általa elkészített nagy munka elvi állásfoglalásaiban a legnagyobb bizalmat és biztosítékot. Itt az élet által kipróbált tények képezik az intézkedések alapját, nem pedig reménybeli bizonytalanságok.

Nekünk az egyház jövőjével játszani nem szabad. Az a reform is, mit a tervezet tartalmaz, olyan gyökeres változtatás, hogy annak a határain is túlmenni, egyenlő a sötétségbe ugrással.

Végül még egyet nem szabad elhallgatnom. Erre kötelez első sorban az az állás, melyet az Önök bizalmából töltök be. Egyházkörünk a kisebb körök közé tartozik. A múlt és a jelen azonban amellet bizonyítanak, hogy ez a kisebbség csak számbelileg áll meg. Egyházas életről, áldozatkészségről, hithűségről tanuskodnak egyházközségeink, népünk, az általuk fenntartott intézmények. A háromszéki kör annyi vezető embert adott az egyetemes egyháznak, hogy ez mindig pótolta számbeli kisebbségét. Ha egy Berde Mózsának a helyi érdekeken felülemelkedő hatalmas kormányzó szelleme óriási vagyonával az egész unitárius egyetemes egyházat szolgálta, melyből a legtöbb anyagi előny aránylag a számbeli többségre esett, jogosan elvárhatjuk, hogy az egyházkormányzásban ne csak a tömeg tulsulya legyen az a tényező, mely irányításra jogosult.

Dr. Szent-Iványi Gábor,
felügyelő-gondnok.

Vélemény

az egyházi reform-tervezet tárgyalásához.

Ha valaki ezt a törvényreform-javaslatot tanulmányozza, annak részeit és paragrafusait a jelenleg érvényben levő törvény-nyel összehasonlítja, lehetetlen meg nem látnia és meg nem

éreznie, hogy aki és akik e javaslatot készítették, úgy terjedelmében, mint tartalmában milyen nagy munkát végeztek. Szükségét érzem tehát annak, hogy unitárius egyházunk életébe és jövőjébe mélyen belevágó e nagyfontosságú munka előkészítő bizottságának, elsősorban Dr. Ferenczy Géza főgondnok urnak rendkívüli köri közgyűlésünk is elismerését és köszönetét fejezze ki, amit kérem javaslatként elfogadni.

Mielőtt az előttünk álló javaslat tárgyalásába akár általánosságban, akár részleteiben belemennénk, nem tudom és nem akarom visszafojtani azt a lelkemben állandóan élő aggodalmas érzést és kérdést, hogy vajjon a Szervezeti Törvény olyan irányban és olyan arányban való reformálása, amint tervezve van, nem is említve a vele kapcsolatban felmerülő messzebbmenő kívánásokat, *vajjon elébb fogja-e vinni olyan nagy küzdelemmel élő unitárius egyházunknak az ügyét? Fogja-e orvosolni azokat a bajokat, melyeket akaratlanul is látnunk kell és amelyek nem egyszer idéznek elő közöttünk lehangolást?*

Vajjon nem fog-e hátrányára válni az egyháznak a reformjavaslatnak az az intézkedése, mely az élethossziglan választott főtanácsi tagok *szerzett jogait egy csapásra megsemmisíti s az egyházi és egyházközi világi vezetőségnek a választását időszakokhoz köti.*

Midőn napról-napra látjuk, hogy a mi különben is kevés-számu intelligenciával bíró egyházunkban a tanult emberek száma inkább fogy, mint gyarapodik; midőn az élet azt mutatja, hogy a még meglévő világi embereink anyagi erőben mint gyöngülnek, a társadalmi, gazdasági és politikai életben mind jobban vesztik lábaik alól a talajt, aminek befolyása az egyházi és vallásos életre sem szokott elmaradni; midőn az egyháziasság, az egyház és hit értékelése sem az egyháziak, sem a világiak részéről — tisztelet a kivételeknek — nem jut kifejezésre oly mértékben, s hova-tovább mind kevésbé, amint azt az unitarizmusban rejlő igazság és erő, természetes gondolkozás és a haladás szelleme megköveteli, — akkor komoly mérlegelés tárgyává kell tennünk, hogy a főtanácsi tagok számának felére vagy harmadára apasztása nem jelenti-e annak a *sokszor egyetlen szálnak az elszakítását, mely ma még talán nem egy embert köt az egyházhoz, annak intézményeihez és lelki világához? Melyikre van inkább szükségünk: minél több*

embernek a lehető módon való egyházhoz kapcsolására, vagy a meglevő szalak elszakítására? Melyik szolgálja inkább az egyház érdekét?

Becsüljük akármilyen nagyra a napjainkban olyan sokat hangztatott, de valójában ritkán alkalmazott demokratikus gondolkozást, *idejében fontolóra kell vennünk*, hogy amikor az általános képviseleti alap forszírozásával — talán jószándékkal, de *elszámítással* — *utat nyitunk annak a lehetőségnek, hogy a tanult elem háttérbe szoríttassék* s amint a gyakorlat mutatja, akárhányszor csak jelszavaktól vezéreltetve a nem tanult elem előtérbe nyomuljon, — vajjon nem kockáztatjuk-e az unitárizmus szellemi értékeit és nem hagyjuk-e figyelmen kívül az egyház féltett jövőjét?!

Az irreális gondolkozásból származó törekvés is néha haladásnak látszik, de az elhirtelenkedett, vagy az eléggé meg nem gondolt nagyot-lépés már sokszor volt jóvátéhetetlen bukásnak az előidézője. Egyházi életünkben a *lélekszámra fektetett általános képviseleti rendszernek a bevezetését abban az esetben tartanám némileg indokoltnak*, de akkor is nem kis mértékben aggodalmasnak, ha az egyetemes egyházi terheket az egyházközségek és egyházkörök lélekszám arányában hordoznák és azt a valóságban is teljesítenék. A közelmúlt és a jelen azonban, midőn az önmagunkra támaszkodás szüksége olyan sok és nagy megpróbáltatáson keresztülment unitárius egyházunkban régóta nem érzett kényszerítő erővel nehezedett vallásközönségünkre, azt mutatja, hogy a lélekszámra alapított *egyetemes egyházi teherhordozásra számítani nem lehet*. Ha egyebet nem tehetünk, legalább *a tanult elem vezető szerepét biztosítanunk kell*.

Hangozzék hát bármilyen szépen a szó és legyen bármilyen tetszetős némelyek előtt a fenyegetés, mely már hallatja szavát, mely szerint az egyházi törvénynek nem tökéletes képviseleti alapra fektetett reformja csak arra lesz jó, hogy már a reform-törvény megszületése előtt újabb reform-követeléseknek legyen a kiinduló pontja, — nekünk az egyéni és önző törekvésekkel, különösen pedig *a demagógiával határozott magatartással kell szembenéznünk*. Székely népünk természetes eszét és józan gondolkozását pillanatig is kétségbe nem vonva, osztály-elkülönülésre nem törekedve, éppen sajátos egyházi helyzetünknel fogva *biztosítanunk kell* a tapasztalat és gyakorlat, *a szellemi erő és judi-*

cium fölényét s ezzel biztosítani a fokozatos haladás útját, tudva, hogy a jövőt előre sohasem láthatja tisztán senki.

Nem térek ki arra, bár kedvem volna hozzá, hogy részletesebben reámutassak arra a világszerte mind jobban érvényesülő törekvésre, mely szerint a politikai élet demokráciája átalakulóban van s a vezető kormányzati szellem mind több helyen tesz kísérletet vagy határozott lépést a képviselői alap megsemmisítésére. Politikai céloknak belevegyítése az egyházi életbe különben sem kívánatos. De azt kellő erővel szeretném hangsúlyozni, hogy az *unitárizmusnak* szélsőségekre, túlzásokra, eléggé meg nem gondolt lépésekre, demagógiára, *beteges szabadság-törekvésekre nincs szüksége*. A komoly munkának és szükségszerű haladásnak ilyenek nélkül kell megtalálnia a maga érvényesülése útját.

Ilyen gondolkozással foglalkoztam a törvény-reformmal. Nem szándékom felborítani az előzetes megbeszélések és megállapodások eredményeit. Midőn azonban közgyűlésünkön e nagyfonságú javaslat tárgyalás alá kerül s nemsokára egész egyházunkban történelminek tekinthető lépés történik, saját lelkiismeretem megnyugtatóására, az egyházam és hitem jövőjét mindenkor munkálni akaró lelkem őszinte megnyilatkozásával e kérdéssel kapcsolatban néhány gondolatot elmondani szükségesnek tartottam.

De aggodalmaimat legyőzve, másoknak és mindenkinek jóakarátát feltételezve és véleményét tiszteletben tartva, unitárius testvéreim mindenkori józan gondolkozásában és egyházas magatartásában rendületlenül bizva, hiszem, hogy megtaláljuk azt a helyes utat, amelyen egyházunk jövő fejlődését biztosíthatjuk.

Kovács Lajos.

„Valóság és legenda a vallásos nevelésben.“

Balázs Ferencnek fenti címen mult számunkban megjelent cikkére beérkezett hozzászólásokat a beérkezés sorrendjében közöljük.

I.

A Keresztény Magvetőben ilyen cím alatt megjelent cikk olvasása alkalmával önkéntelen eszembe jut a költő szava: „Gyermekkirályt s oly hadvezért, ki erején felül mer, ad az Isten haragjában a nemzetnek, akit megver.“ Elolvasom újból a Kéve-kötésben főpásztorunk bölcs intelmét az ifjusághoz s kérdem, mi lesz, ha a háborgó lelkek soha meg nem nyugosznak? Ne feledjük: aki siet elkésik.

Előttünk áll a gyors haladásnak szomorú következménye, korunk siralmas állapota. Merem állítani, hogy ennek oka az, hogy korunk embere nem tartotta be a természet törvényét, a fokonténi haladást, hanem merész ugrással, egyszerre akart naggyá lenni. Ha a felfedezéseket, találmányokat, az emberi elme csodálatos alkotásait, (a különböző gépeket) a gyakorlati életben bölcsen alkalmazza, nem egyszerre építi le az emberi munkaerőt, boldogságot jelentett volna számára, de mivel a következményekkel nem számolt, boldogságát tette tönkre.

Félek nagyon, ha az az ujitó, semmivel meg nem elégedő s fennálló törvényeinket nem tisztelő áramlat tovább halad, s nem lesz egy erős kéz, mely azt feltartóztassa, egyházunk életében ennek is szomorú következményei lesznek.

Balázs Ferenc lelkészársam cikkét nem boncolom, csak azt kérdem: mi lesz, ha minden lelkész egyéni meggyőződése szerint negligálja egyházi törvényeinket és a Főhatóságunk által jóváhagyott tankönyveket eldobja?

Mindennek van határa és útja. Ha nem tartja megfelelőknek tankönyveinket, irjon másokat s ha jobbak lesznek a meglevők-

nél, úgy Főhatóságunk, valamint vallásközönségünk örömmel fogja üdvözölni azokat.

Ne feledjük, törvénytisztelet nélkül nincs haladás, megelégedés, mert rend a lelke mindennek.

Harangláb.

Buzogány Kálmán.

II.

Az idézett cikkben fölvetett kérdést hitéleti és pedagógiai szempontból magam is fontosnak és tisztázandó problémának tartom.

Azért helyeslem úgy annak fölvetését, mint a hozzászólások lehetővé tételét.

Sőt azt is merném mondani, hogy a cikk intencióit illetően is bizonyos fokig egyetértek annak írójával.

Elfogadom, hogy „a mesét úgy kell adni, mint mesét.” A kérdés sarkpontjának azonban a metodust tartom, vagyis azt, hogy hogyan és mikor kell úgy adni, mint mesét.

Ha valahová általában — pedagógiai kérdések és eljárások tekintetében különösen is — találnak, úgy ide első helyen találunk az „est modus in rebus” és a „forma dat esse rei”-ben kifejezésre jutó megállapítások.

És éppen a methodus tekintetében áll fenn köztünk egyfelől a különbség.

Mert van lényegbevágóbb oldala is a különbségnek, bárha az csak árnyalatinak látszik is.

S ez — körülbelől — abban csúcsosodik ki, hogy én a mesét nem csupán nevelő, de tanító eszköznek tartom a pedagógiában.

B. F. szerint „a mesét nem szabad a gyermektől elrabolni,” mert „a gyermek legdrágább kincse a mese.” És mégis mintha az alkalmatlan lenne neki, azt kimagyarázni, disztíngváló kiemelésel elkülöníteni igyekszik.

Ezt meg lehet és meg is kell tenni — nézetem szerint — a tanításnak és a nevelésnek bizonyos fokán.

De azon a fokán, amelyre B. F. a szemléltető példákat adja, ez a disztíngció nem szükséges.

Sőt merem mondani, hogy bizonyos mértékig káros is, — úgy a gyermeki lélek, mint a hitélet — illetőleg a biblia hitele szempontjából.

A mese — felfogásom szerint — a való élethez tartozik, mint reális szükségesség. Ez a szükségesség gyermekkorban a mesevagyban és kedvelésben nyilvánul meg. Későbbi életkorokban a képzelet munkájában, amely feleletet ad az értelem és tudás által meg nem fejthető kérdésekre.

A mesét tehát a gyermeknek a szóban levő korban csakugyan, „mint mesét kell adni“ — csakhogó — minden kommentár nélkül, azaz, nem a B. F. által alkalmazott kommentárral.

A gyermekeket — a biblia szerint — „tejnek itálával“ kell táplálni, éppen így van szükség a gyermeki tudnivágy és kíváncsiság kielégítése szempontjából a mesére, mint lelki táplálékra. Vannak kérdések, melyekre a gyermeknek — eo ipso — mesével lehet és kell felelni, mivel az ellenkező fölöslegesen és károsan kiábrándító, túlkorán gondolkozóba ejtő lehetne. Valami olyan lélekgyilkossági merénylet-féle, mint „Az ember tragédiája“ falanszter jelenetében érintett nevelési metódu, amely a gyermeki értelmet a magasabb egyenletek „hideg világába“ akarja emelni.

A mese mellözése ugyanaz lenne tehát körülbelül a gyermeki lélekre nézve, mint az emberiség lelki világából a költészet és művészet szimbolizáló, eszményesítő, színt, derüt és meleget varázsló motívumainak számüzése.

A költészet nektárának megfelelő a gyermeki lélekre nézve a mese tejitala.

Egészen szorosan megközelítve most már a dolog lényegét: a vallásoktatásban s nevezetesen ennek bibliai vonatkozásu részében két okból kell számolni a mesével, mint olyannal.

Egyfelől: mert az, mint elkerülhetetlen adottság, szerepel a bibliában.¹

Azután pedig azért, mert ezáltal lehet legcélszerűbben, legsimábban előkészíteni a gyermeki lelket azoknak a csodás dolgoknak befogadására, amelyek későbbi korban is a vizsgálódó, szemlélődő, sőt tudománnyal gazdag lelkek előtt is felbukkannak s megfejthetetlen problémák gyanánt maradnak, mint az isteni alkotásnak a hit világára utaló csodaművei.

Nem árt — sőt lélektani szempontból egyenesen szükségesnek látszó — az, hogy mintegy megbarátkoztassuk észrevétlenül,

¹ A mese nem legenda, a legenda nem mese. A bibliában nem mesék, hanem legendák vannak. *Szerk.*

jólevele a gyermeki lelket azzal a gondolattal, hogy vannak emberfeletti, emberi ész előtt elrejtett titkok is a világmindenségben. Ez pedig ebben az életkorban csak a gyermek értelmi színvonalához mért eszközökkel történhetik — és ilyen a mese is.

Önként értetődő az eddigiekből, hogy én a kérdés metodikai részét másként kívánom és tartom helyesnek megoldani, mint B. F.

Én nem azt mondanám — és nem azt mondom — a gyermeknek, mint ő. Hanem körülbelül ezeket :

Ti a bibliából sok olyan csodálatos dolgot is fogtok tanulni a Jézus Krisztusról, amit most még nem értetek meg egészen — én sem tudnék nektek megmagyarázni — de később, mikor értelmetek fejlődik, meg fogom magyarázni s meg fogtok érteni.

És a hitoktató nem is mond valótlant, amikor ezt mondja s nem is plántálja bele a lélekbe még atomnyi csiráját sem a kétségnek a biblia hitelessége, komolysága és szentsége iránt. Vagyis tehát nem vét a nevelés azon alapelve ellen sem, amelyet B. F. az „őszinteségben” jelöl meg.

Hiszen a hitoktatás következő — második — fokán már azt fogja a bibliai oktatáshoz kommentárként fűzni, hogy a biblia az élet könyve, amelyben mese és valóság, jó és rossz, erény és bűn példái egyaránt helyet foglalnak. Hogy aztán ez a kommentár a vallási ismeretszerzés következő — harmadik — az ismereteket még inkább öntudatosító fokán így módosuljon, illetőleg egészítődjék ki: a bibliában különböző gondolatirányok, fejlődő és egymással néha szembenálló vallási felfogások, sőt vallási érdekek is jutnak kifejezésre; vannak abban betoldások stb. s éppen azért a teológiai szaktudomány feladata abban megjelölni azt, ami örök igazság, Istennek ígéje.

Ürmösi Károly,
esperes-lelkész.

III.

E folyóirat 1934. évi 1. számának 22—30. lapjain Balázs Ferenc mészki lelkész tollából „Valóság és legenda a vallásos nevelésben” címen cikk jelent meg, mellyel kapcsolatban a folyóirat szerkesztője ezt a megjegyzést teszi: „E cikk irányával nem értünk egyet. De a kérdés nagy fontosságára való tekintettel,

közreadjuk. A kérdés tárgyilagos tisztázása céljából hozzászólásokat szívesen fogadunk”.

Tekintettel arra, hogy a kérdéses cikk egyházi életünknek nemcsak a szoros értelemben vett egyházi, hanem világi tényezői lelkében is súlyos ellentéteket, többeknél csaknem egyenes megbotránkozást — váltott ki, a háromszéki unitárius egyházkör belsőembereinek ez év február havában Brassóban tartott értekezlete dr. Szent-Iványi Gábor egyházköri felügyelő-gondnok indítványára napirend előtt foglalkozott e kérdéssel és az értekezleten elhangzottak alapján az ott elfoglalt álláspontnak nyilvánosságra hozatalával e sorok íróját bizta meg.

Mindenekelőtt tényként kell leszögeznünk azt az igazságot, hogy azt a folyóiratot, melyben a kérdéses cikk napvilágot látott, annak úgy az egyház keretein belül, mint azon kívül álló minden olvasója úgy tekinti, mint a hivatalos unitárius egyház hitbéli nézeteinek, felfogásának kifejezőjét, sajtószervét. A benne megjelent cikkeket, illetve az azokban kifejezésre jutó felfogást olyannak veszi, mint az egyetemes egyháznak az illető kérdésben elfoglalt álláspontját. Áll ez az igazság még akkor is, ha ez a hivatalos jelleg a folyóirat címében nincs is kifejezésre juttatva. Áll azért, mert ez a köztudat. És áll kifejezetten akkor, midőn a folyóirat szerkesztője egy személyben teológiai nevelésünk vezető egyénisége, irányítója, dékánja.

Ez a tény magában rejti azt a kötelezettséget is, hogy minden egyes cikk, vagy tanulmány megjelenése előtt szerkesztői kezébe kell vennie az egyház hivatalos felfogásának rostáját, vagy szűrőjét s csak azt bocsássa nyilvánosság elé, amit ez a rosta, vagy szűrő átbocsát, ami az egyház hivatalosan vallott felfogásával, elfogadott álláspontjával nem ellenkezik. Szerény véleményünk szerint ezt a kötelezettséget nem lehet egyszerű szerkesztői megjegyzéssel elintézni. Bár kétségtelen, hogy a cikkhez fűzött szerkesztői megjegyzés ezt a célt akarta szolgálni.¹

¹ A „Keresztény Magvető” sohasem volt hivatalos egyházi lap. Ma sem az. Már megalapításakor az alapítók éppen egyházi érdekből hangsúlyozták, hogy a tulajdonjog az alapító köré. Amikor 1922-ben az U. I. T. átvette, az új szerkesztők nevében a mostani szerkesztő a beköszöntőben ezeket írta: „A folyóiratban megjelenő dolgozatok nem a hivatalos egyházi felfogást tükrözik vissza, viszont valamely dolgozatnak a K. M.-ben való megjelenése nem emeli

Ezek előre bocsátása után lássuk, mily cél szolgálatában kell állania vallás-erkölcsi nevelésünknek és e cél elérése érdekében mily eszközöket szabad használnia? A cél csak egy lehet minden egyház nevelője előtt: nemes, Istenben bizó, keresztény vallás-erkölcsi alapon álló jellemek képzése. Nem tévesztvén el szem elől egy pillanatra sem, hogy e nevelői munka minden ténykedésénél alkalmazkodnia kell a nevelőnek ahoz a hitfelfogáshoz, amelyet egyháza magáénak vall s amelynek szolgálatára meggyőződése alapján vállalkozott, hivatali esküjével pedig magát el is kötelezte. E munkában eszközül használhatja mindazokat a megismert hitigazságokat, történeti tényeket, a szemléltetésnek és az elképzeltetésnek mindazokat az eszközeit, melyek anyaszentegyháza hitfelfogásában, a kereszténység nagy kincses kamrájában felhalmozva állanak.

Nem szabad azonban eltéveszteni azt, hogy a vallás nem metafizika. A vallás alapja a hit. A hit lényegéhez pedig hozzátartozik a misztikum, a nem láthatók, a nem érzékelhetők, de hihetők világa. A hit tárgyai nem pusztán történeti tények. Ragadjuk ki a vallásos életnek ezt a misztikumát s az egyházat azonnal nem a hívők táborává, hanem egyazon metafizikai nézeteket vallók egyesületévé tettük, akikben hiányzik életük és cselekedetük legfőbb irányítóje, az Isten és az erkölcsi világrend előtti felelősség érzete. Sőt a misztikumnak a hitéletben való jelentős tényezőként való felismerése vezette a keresztény egyházak egy részét arra, hogy liturgiájukat úgy formálják át, hogy abban az eddiginél nagyobb szerephez jusson ez, mint a racionális felfogás. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy ker. hittestvéreinket, nekünk, unitáriusoknak is meggondolás nélkül követnünk kell ezen az úton, csak azt akarom kihangsúlyozni, hogy a túlzott történetiség álláspontjára való időelőtti ráhelyezkedés romboló hatású lehet magára a hitéletre nézve.

Ha ez áll a felnőtt, a hit lényegével, a vallás igazságaival már számot adni tudó lélekre nézve, mennyivel inkább áll azt a

azt kánonikus tekintélyre". (L. K. M. 54 k. 4 l.) Éppen ezért a folyóirat közérdekből nem zárkozhatik el egyes, az egyház életébe vágó kérdések többoldalu megvilágosításától, amint ez most is történik. Különben a szerkesztő jóleső elégtétellel könyveli el a fentti megjegyzéseket, mert a másik oldalon éppen az a panasz, hogy az a bizonyos „rosta” igen szűkmarkuan működik. *Szerk.*

7—10 éves gyermeket tekintve, kinek egész lelki világát a csodák, a mesék, a képzelet ragyogó világa foglalkoztatja, uralja. Ki előtt a képzeletnek ez a csillogó világa valóság, csodálatosan szép ország, melyben a jó, a nemes, az igaz harcol és győzedelmeskedik a gonosz, a nemtelen, a hamis felett. Az előtt a gyermek előtt a mese is — hiába állítjuk, hogy mese — a valóság köntösét veszi magára, mert csak így érzi át igazán őszintén s csak így tud hatni rá valóságos nevelő hatással. Nyuljunk hozzá rideg, durva kézzel ez érzékeny lélekhez és verjük le a csillogás, a ragyogás himporát arról a szárnyról, mely csak így, ezzel behintve tudja átrepülni a rejtelmes, csodás és eszményi világot? Tapossuk bele ezeket a csodásröptű szárnyakat az élet, a rideg valóságok, a könyörtelen érdekharcok sarába: szentségtörés lenne. Fedezzük fel, hogy az a Jézus, aki karácsony szép ajándékait hozza a jó, az engedelmes gyermekek számára, nem is akkor született (talán meg sem született?), hogy nem ő hozza azokat, hogy nincs karácsonyi angyaljárás, melynek áldott nevelő és fékentartó hatását egy egész éven át tapasztaltuk, fedezzük fel — mondom — ezt még mielőtt megértené a gyermek azt, hogy az a szülői önzetlen és önfeláldozó szeretet, mely a mese mögött szerényen meghúzódott, a felfedezés nyomában járó kiábrándulást megérő boldogító valóságcsoda?!

Vagy szakítsunk a legfejlettebb nevelési elvek érdekében és értelmében az ugynevezett gólyamesékkel? Hiszen ezt a mesét a kultura szülte. Az őseMBER gyermeke bizonyára nem a mesét, hanem a meztelen valót ismerte. S hogy a kultura bezárta a gyermeki lélek előtt a valóság kapuját és helyette a mesét nyitotta meg, ezt éppen az erkölcsi nevelés érdekében tette. Az állatot akarta háttérbe szorítani az emberben. S most ismét az állati ösztönöket engedjük szabadjárára, a lezárt zsilipeket nyissuk fel a kis gyermek előtt? Ez lehet nevelési elv és rendszer egy, a vallást és hitet teljesen semmibe vevő államban, az élet erkölcsi törvényeit a természeti törvények vaskövetkezetességével helyettesítő elgondolás világában, de a keresztény erkölcs alapján álló társadalomban ez a kérdés tabu a gyermek számára.

Fokozottabb mértékben áll ez a vallás, a hit szoros értelemben vett világában. Áll még a szabadelvű unitárius egyházra nézve is. Kétségtelen és vitathatatlan, hogy mi a történeti Jézust,

jobban mondvá Jézus történetiségét hangsúlyozzuk és a történeti igazság alapján állunk hitfelfogásunk, vallási nézeteink tekintetében is. Ez azonban nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy ezt a történeti Jézust tárjuk a kis gyermek elé akkor, midőn annak történeti nagyságát még felfogni képtelen, mikor értelmi világa még nem eléggé fejlett ahoz, hogy Jézus történeti nagyságát valóban oly nagyságnak lássa, mely kárpótolni képes őt azért a kiábrándulásért, mi lelkét a valóság, az igazság feltárásával érte. A gyermeknek a vallás erkölcsi élet útján való elindításához, képzeletvilágának megragadásához csak azt a módot és eszközt választhatjuk itt is, ami lelkivilágához legközelebb áll: a csodák, a mesék való világon felül álló világát. De anélkül, hogy annak legendás, vagy mesés voltára ráterelnők a figyelmét. Hiszen mit jelentene, ha nem ez uton járnánk? Ugy kellene bemutatni előtte hitünk, a kereszténység szent könyvét, amely pedig felfogásában képzeletében hitünknek és vallásunknak legigazabbb forrása, mint részben valótlanságok, pusztá elképzelések, hamis állítások könyvét. Hogy pedig ez mily romboló hatású lenne épen abban a korban, mikor a gyermeki lelket a leginkább meg lehet és meg kell fognunk a hit, a vallás, az erkölcs világa számára, mert ekkor a legfogékonyabb, mert az ekkor szerzett és beléoltott hite, vallása a legmaradandóbb, egész életén végigkíséroi leginkább hivatott: az azt hiszem mindenki előtt nyilvánvaló. És hogy ettől az építő erejü, ragyogó és csillogó világtól megfosztani a gyermeket, egy faja annak a megbotrántoztatásnak, melyről azt mondotta az áldott lelkü Mester: „Valaki pedig egyet megbotrántoztat az én kicsinyeim közül, jobb volna, ha malomkövet kötnének a nyakába és a tenger mélyébe vetnék” ez is több, mint valószínű.

Mindent a maga idejében. A történeti Jézus feltárásának, a történeti igazságok megismertetésének az ideje azonban nem a mesék, a képzelet világában kalandozó gyermekkor ideje. Szabadelvü keresztény vallási felfogásunk valóban nem engedi meg azt, hogy az embert egy életen keresztül gyermeki hitben tartsuk, hogy a történeti Jézust mellőzzük, hogy az igazságot felhővel takarjuk el látni akaró és vágyó szemek elől, hogy soha se engedjük a napfény ragyogó világára kerülni. Ennek azonban nem a gyermekkor, hanem a serdültebb és érettebb ifjúkor az

ideje. Az értelem fejlettségének az a kora, melyben az igazságot, a világosságot szomjazó és már felfogni képes lélek elég erős annak megrázkódtatás nélkül való elhordozására, mikor felfogni képes azt, hogy Jézus, mint történeti valóság, e felismerés által nem veszített értékéből, hanem még ragyogóbbá vállott az igazság fénylő napsütésében, mert nagyságához már nem kell a csillogás, a csodák színes máza, mert ember voltában is elég nagy arra, hogy követendő eszményképe, életmestere legyen a keresztény emberiségnek. Ekkor már nem kell félnünk az igazságtól. Ellenben annak időelőtti való feltárása, a racionális vonások tulzott és időelőtti kidomborítása káros és romboló hatású hitünk, vallásunk és anyaszentegyházunkra nézve, melynek életében bizony még ma is elkelve valamivel több abból, ami a hívő lelket éppen a hit erejénél fogva megfogni képes.

Benedek Gábor,

lelkész, egyházköri jegyző.

IV.

Kritika vagy hit?

A Keresztény Magvető f. évi első számában olvastam Balázs Ferenc cikkét arról a kérdéstről, hogy hogyan kell tanítani kis gyermekeknek a bibliai történeteket, különösen azokat, amelyekben a történet és a legenda egybefonódik. Balázs Ferenc kétségtelenül abból a helyes álláspontból indult ki, hogy a gyermeknek a tanítás közben nem szabad valótlanságokat mondani, mert az később, mikor a gyermek felvilágosodik, nagy károkat okoz még ott is, ahol legkevésbé akartuk, t. i. vallásos életében. Ugyanis, amikor elkövetkezik a gyermekkor nagy válsága és a pubertásban felébred a kritika szelleme, a gyermek nemcsak a legendát fogja a szívéből kivetni, hanem a vele összefüzdő történelmi személyiségeket és annak értékeit is. Mit ajánl Balázs Ferenc a veszély ellen orvosszerű? Azt, hogy a naiv kis gyermeknek mondjuk el először a való történetet, vagyis az igazságot s azután mondjuk el a legendát is mese formájában, figyelmeztetve a gyermeket, hogy most nem valóságot, hanem mesét mondunk. Vagyis a bibliai történetek tanításánál egy kettős módszert

kellene szerinte bevezetni: egy történelmi igazságot közlőt és egy legendára irányulót.

Amennyire helyes volt Balázs Ferenc kiinduló pontja, hogy t. i. valótlanyságot nem szabad tanítani, éppen annyira helyt nem álló, sőt egyenesen veszedelmes a következmény, amit belőle levon, t. i. a bibliai történetek való és meseszerű módon való tanítása.

Foglalkozunk először a *módszerrel*. A fejlődéstanból ismert tény az, hogy az embrió átmegy azokon a fejlődési formákon, amelyek az ő fajtát megelőzték s melyen át jutott az ő faja is a fejlettebb formához. Teljesen és tökéletesen így van ez a lelki világban is. A gyermek átmegy mindazokon a lelki formákon, amelyeken az ember az őseibertől a mai alakjáig jutott. A gyermeknek vallásos élete sokban hasonlít a primitívek vallásához, akik az ősi nagy Titkot, a Megfoghatatlant a legendák, mítoszok színes világába öltöztették azért, mert így tudták csak kifejezni azt az egyetemes, örökigazságú, változhatatlan tapasztalatot, hogy *az istenség más, egészen más, mint az embervilág, hogy a világ titokzatos fundamentuma: az isteni lélek, nem a mindennapi élet formáit hordozza önmagán*. S mivel ezt a roppant igazságot más-kép közölni nem tudták, az igazság tárgyát: az isteni lelket és annak megnyilvánulását ezer és ezer mítoszba öltöztették. De mindnek egy volt az értelme s ez az, hogy a világ háttérében működő lélek az ember számára örök *misztérium*.

A gyermek lelke éppenugy fogékony a titokzatosra, mint az őseiberé, vagy a mai fejlett emberé. De míg a mai fejlett ember számára az égnek csillagai s azok szédítő arányai hozzák létre a szent remegést, addig a gyermeket az angyalok jelenléte, vagy közelsége, azoknak éneke és szárnyuk rebbenése tölti el boldog örömmel és egyben félelemmel. A gyermeknek azt mondani, hogy angyalok nincsenek, annyi, mint teljesen megrendíteni benne a hitet, megölni benne az egyetlen lehetőséget, amelyben ő vallási tapasztalatokat átélhet. Igaz az, amit Balázs Ferenc ír, hogy t. i. a gyermek különbséget tud tenni a mese és valóság közt, csak nem abban a korban, amikor azt Balázs gondolja, hanem sokkal később. *A naiv korban a mese, a legenda alakjai neki valóságok, életébe vágó reálítások, amelyeken keresztül megérzi és megérti naiv formában az örökkévaló, változatlan*

igazságokat. Hiszen vannak még felnőttek is, akik számára ez a naiv álláspont életük végéig fennmarad s ennek megrendítése hitük összeomlásával járna. De gyermek egy sincs olyan, amelyiknek számára ez a naiv álláspont ne volna érvényes bizonyos ideig s jaj annak a nevelőnek, aki ebbe a bizonyos időbe romboló kézzel nyulna bele. Az ilyen nevelő a természetet lassu folyamának szentélyébe törne be avatatlan kézzel.

De az is bizonyos, hogy olyan pedagógusra se lehetne bízni a gyermekek vallásos nevelését, aki nem tudná meglátni, hogy mikor jutott el a gyermek abba a korbá, amikor a legendáknak mélyebb értelmet kell adni s nem volna benne annyi tapintat, hogy a gyermekkel megértesse, hogy a legendák Isten szent jelenlétének szimbolumai, vagyis jelképei egy magasabb igazságnak: a hit igazságainak.

És most jutottunk el Balázs Ferenc kiinduló pontjához: tannitsunk-e valótlanságot. Nem! Ezerszer nem! Ez nem volna becsületes dolog. *De a legenda, a mítosz nem is valótlanság, csak a felületes ember látja ezt így.* Hogy ezt az utóbbi tételt megérthessük, feltétlenül különbséget kell tennünk az igazságnak különböző fajai között. Két nagy igazság-csoportot különböztet meg a mai gondolkodás (logika). Az első csoportba tartoznak a tényigazságok, amelyek a természet világát, a valóságok világát fejezik ki. Azután az értékigazságok, amelyek a mi örökkévaló eszményeinket tartalmazzák. Sőt e kettős igazságrendre egy harmadik borul: a hit igazságainak rendje, amely ismét egyesíti magában a valóságnak és az eszménynek igazságrendjét a tökéletesség formájában. A vallás az a terület, ahol ez a két rendbeli igazságszféra összetalálkozik, sőt magában az Istenben teljesen fedi egymást. Hiszen az Abszolútum a legteljesebb Valóság és egyben a legmagasabb Eszmény is.

A vallás személyiségeinek ez a kettősége: történelmi- valóság színe és hit-eszményi mivolta érvényben van minden vallásban s így a kereszténységben is. A történelem mondhatja s mondja is, hogy Jézus Józseftől és Máriától született, de ugyanakkor az értékelés (vagyis a hit) szempontjából igaza van a bibliai írónak, amikor azt mondja Jézusról, hogy a szent lélek erejéből született, mert hiszen János szerint nemcsak Jézus, hanem mindazok, akik szívükbe fogadják őt, Isten fiai, „akik nem vér-

ből, sem a testnek akaratából, sem a férfiúnak indulatából, hanem Istentől születtek." (János ev. I. rész 13. v.) A történelem kételkedhetik azon, hogy a bethlehemi éjszakában angyalok szeltek át a levegőöveget, de az értékelés (a hit) tudja, hogy azon az éjszakán az született a világra, akiért a szellemi világ (az Isten) a maga örömét és szeretetét hallelujázta bele ebbe a szomorú földi életbe. A kritika százszor megcáfolhatta a keleti mágusok lételetét, de az értékelés (a hit) tudni fogja, hogy a bethlehemi jászolbölcsőben az ringott, aki előtt keleti szokás szerint még a királyok is örök időig térdet és fejet hajthatnak.

És így folytathatnám hosszú sorozaton keresztül. Annyi bizonyos, hogy a két igazságsort az egyszerű ember összekeveri és a *hit világot gyakran helyezi át a természet világába*, amint az az evangéliumokban látható. De ez még mindig a kisebb baj és könnyebben kiigazítható, (mert a dolgok igazságmivolta érintetlen maradt), mint az a módszer, amelyet Balázs Ferenc ajánl, hogy t. i. az egyik vonalon (a történelmin) csakugyan igazságokat tüntessünk fel, míg a másik vonalat (az értékelésbelit) igazságot nélkülözővé degradáljuk. *Ha így járunk el, akkor ez annak a jele, hogy nem él bennünk többé a hit, értéktelenek számunkra a vallási élet nagy egyéniségei*, mert ha értékesek volnának, örömet használnók fel a legendákat annak az igazságnak kifejezésére, amit különben csak dadogva tudunk elmondani: mérhetetlen nagyságuk, szentségük, tiszteletreméltóságuk szimbolikus jelzésére. Az eddig mondottakat foglaljuk össze röviden. Három igazságrend van: a) természeti dolgoké, b) az értékeké, c) a szellemi valóságoké. A hit a szellemi valóságot ragadja meg, vagyis a hit világa jelzi a legmagasabbrendű igazságok rendszerét. Ezt a magasrendű világot hozza le a primitív lélek a természet világába s jeleníti meg a hit igazságait legendákban, csodákban. Tehát ezekben mindig nagy értékű igazságtartalom van, amelyet ha elvetünk, a vallás legértékesebb részét vetjük el magunktól.

Mi legyen tehát a helyes módszer a tanításban? Az eddig elmondottakból önként következik. A primitív lélek nem tud különbséget tenni a természet és a hit igazságai közt s éppen így a vele egy fokon álló naiv gyermeki lélek sem. Ezt az egyiséget korai beavatkozással széttépni nem lehet, sőt nem is sza-

bad, hacsak a hitet végkép meg nem akarjuk rendíteni a gyermeki lélekben.

De amikor elérkezik az az idő, amikor a természet és történelem kritikai szemlélete ébredezni kezd a lélekben, akkor ott kell állanunk a serdült gyermeki lélek mellett s a legendákat nem lebecsülnünk, hanem éppen nagy magasságba kell emelnünk a minden ellen lázadozni kész ifjui akarat előtt. Örökkévaló, mozdulatlan igazságok, rendithetetlen, szent törvényszerűségek szimbolumai, jelképei a legendák, a csodák, amelyek hódolattal és bámulattal töltik el még a nyugtalan, kritikára hajlamos ifju lelket is, feltéve, hogy a vezetője, tanítója szavai-ból kiérzi, hogy az hisz, törhetetlenül hisz a magasabbrendű szellemi világban. És ha ezt a hívő lelket méltóképpen tudja képviselni a nevelő, úgy illetheti a bibliai történeteket is a nemes, hívő kritika szellemével, akkor veszély nélkül állíthatja be a biblia különböző részeit és személyeit is a történelmi fejlődés keretébe, mert tudni fogja és éreztetni fogja, hogy a bibliának legnagyobb és legértékesebb részei magasan felettünk állanak, egy része pedig: Jézus élete, kereszthordozása és halála az abszolút szent életnek örökkévaló példaképe, amelyhez fogható sehol sem lehet találni s amelyet Istennek végtelen szeretete ajándékozott szegény földi életünk megörvendeztetésére. *Igy a biblia világa nem valami alattunk álló, lekritzált világ lesz, hanem igaz értéke szerint egy fölöttünk álló rendithetetlen, örök eszménykép.*

Azt hiszem, hogy ezzel a kérdés pedagógiai részét legalább is elvi szempontból sikerült megvilágítanom. És mégsem tudom az írást itt befejezni. Nem, mert már jó ideje szorongat egy gondolat, amelyet folytonosan visszanyomok lelkem belsejébe, de, amellyel mégsem tudok megbirkózni, bár tudom, hogy kimondása, sok ellenérzést fog kiváltani. En úgy látom, hogy Balázs Ferenc által előadott neveléstani kérdéseknek sokkal mélyebb gyökerük van, mintsem azt pedagógiai elmefuttatással el lehetne intézni. Balázs testvérem cikke abból a beteg levegőből táplálkozik, amelyet a XIX. század kriticizmusa, saját körét átlépve, a hit világára is kiterjesztett. Tudományos vallás nincsen. Van tudomány és van vallás. Van a természetnek és történelemnek világa és van az eszményeknek az előbbi fölé boltozódó világa. És van

végül az Isten, akiben a hit a valóságot és az eszményt egyetlen egységben transzcendálva látja. A mi vallásunk az Istenre irányul és az Istent csak hittel lehet megragadni, mert ő sokkal több, semminthogy a szegény bicegő tudomány utol tudná érni. Talán azt akarom ezzel mondani, hogy nem kell tudomány és nem kell kritika és nem kell tudományos biblia kritika sem? Egyáltalán nem! Kritika kellett és kelleni fog, de csak azért, hogy *közelebb* jussak az ész terén is ahhoz, akit hitem teljes egészében már megragadott. Előbb hittem az Istenben, előbb kerestem őt szívem egész forróságával és csak azután raktam el utamból azokat a multbeli törmelékeket, amelyek hitemre zavarólag hatottak. *Tehát a hit az első, a kritika csak második és csak segédeszköz.* És nálunk — sajnos! — a kritika öncéllá lett, a kritikában úgy kéjelgünk, mintha az volna a megifjító fürdő, amelyből új életre szülehetünk. *Ezért hanyatlak vallásos életünk napról-napra, ezért veszítjük el ifjainkat, akik oda mennek, ahol hitet kapnak, mert kritikából már elég volt.* A tudomány megtette a magáét, a szolga elmehet, hogy visszatérhessen az ur, a hit, az Istenbe vetett rendíthetetlen, megnyugtató hit. Az, amit Balázs testvérem irt, az a sorvasztó kritikának tipikus példája s én csak csodálkozom, én csak aggódok, hogy így hogyan lehet új életet teremteni. És az aggodalmam annál gyötrőbb, mert ha öregjeinket nem is, de annál biztosabban elveszítjük ifjuságunkat. Ha az öregek ide kijönnek, arról panaszkodnak, hogy más felekezetek hogyan invitálják egyházunkat saját táborukba. Én ezt az ironikus meghívást értem s arcomat szégyenpir önti el. Mert a meghívás ezt mondja: Mit akar még az az egyház, amelynek ifjusága sem tud a hitben megújhódni, mit akarnak azok, akik 20—30 éves korukban koravének s úgy járnak köztünk, mint egy elmúlt világ itt felejtett, megaszalt mumiái.

Unitárius testvéreim innen és tul a bérceken! Rendítsen meg mindannyiunkat vallásunk szomorú, rettenetes állapota. Hiszen minden bajunknak, minden vergődésünknek egyetlenegy oka van: az Istenbe vetett hit hiánya. Ezért omlanak össze iskoláink, ezért terjedhetnek rossz hírek rólunk és egyházi belső viszonyainkról, ezért áll az apák és fiúk harca, amely egyáltalán nincs megszentelve más hasonló generációs harcok szellemében. Mert a fiúk harca csak akkor jogosult, ha Vörösmarthy szavai

értelmében különbek akarnak lenni, mint apáik voltak. De vajjon mi, mai ifjuság, valóban jobbak akarunk lenni, mint a kritika hitetlenségében elfásult apáink voltak? Aligha, aligha! A mai ifjusági harc sokszor ölti magára azt a szinezetet mindaddig, míg az ifjuság meg nem változik, amit egy szellemes francia úgy fejezett ki: menj onnan, hogy én menjek a helyedre. És ezt apáinknak mondják azok az unitárius ifjak, akik a hitélet terén (s ez egyházunk lélekzetállító tragédiája) épp oly betegek, mint apáik voltak. Az ifjuság harcának csak egy igazolása lehet s az unitárius ifjuság törekvései csak akkor lesznek megújítók, ha végre valahára azt kiáltjuk oda a beteg mult képviselőinek, akár öregek, akár koravén ifjak azok: nekünk elég volt a ti nem-törődömségeitekből, nekünk elég volt a könnyed felületességből, nekünk elég volt az ál-liberáлизmus hitetlenségéből és a romboló kriticismus finom, de romlott gunyorosságából! *Nekünk elég volt, mert bennünket érintett az új idők szele, minket megcsapott az evangéliumi szellem üde tavaszi lehellete.* Mi kitörjük az ablakokat, ha ki nem nyithatjuk s beengedjük Jézus evangéliumának fényét, napsugarát, mert érezzük, hogy általunk és rajtunk keresztül Isten akarja megújítani a földnek színét.

Erre az új ifjusági szellemre van szüksége az unitárius léleknek, hogy ismét megtalálja a maga helyét és a maga megbecsülését a többi vallásos közösségek nagy társaságában. Amíg azonban ez meg nem történik, addig csak gúny, addig csak jóindulatu vállveregetés lehet szebb sorsra érdemes egyházi közösségünknek osztályrésze. Hogy ez ne így legyen, ahhoz elsősorban ifjusági életünk újjáalkotása szükséges. Át kell revideálnunk egész nevelésünket, teljesen a hit vágányaira kell terelnünk vallásoktatásunkat. A vallástani óra hitébresztő, szent alkalom, amikor a jövő születik meg a lelkész kezei között. Én nem hiszem és nem tudom elhinni, hogy az unitárius jövő Balázs Ferenc által vallott módszer alapján napvilágot lásson. Ha a hitet kitépjük, ha a hitnek *valósága* helyett mese-hazugságokat mondunk a gyermekeknek, akkor az unitárius jövő meg van pecsételve: magán viseli a halva születettek borzalmas, torz ábrázatát. Az örökkévaló Isten mentsen meg e szörnyüségétől bennünket.¹

Iván László dr.

¹ Miatán mind a két álláspont annyira meg van világítva, hogy mindenki ezek alapján felfogáát megalkothatja, a vitát lezárjuk. Szerk.

Szertartások és vallási szokások az unitárius egyházban.

9-ik közlemény.

A pap.

Ámbár az, amit szertartásainkról eddig elmondottunk mind a paptól, vagy a papról szól, mégis szükséges pár összefoglaló s a pap helyzetét, szerepét, az egyetemes egyházhoz, püspökhöz és a gyülekezetéhez való viszonyát mutató néhány adatot felsorolnunk.

A pap az egyház központi tényezője, s éppen ezért az állami és az egyházi törvényhozás nagy gondot fordít rá, annyira, hogy nemcsak megbecsüli és tekintélyét védi, hanem fizetéséről, lakásáról is, vagy gondoskodik, vagy alkalmat szolgáltat rá, hogy hallgatói, a gyülekezet, vagy a község biztosítsa megélhetését.

Az unitárius egyház felfogása szerint a pap s egyben a mester és a kántor is, belsőemberek, functionáriusok, kiknek feladatuk az ige hirdetése, az egyházi szertartások végzése.¹ Az idő rendjén használt elnevezések is mutatják munkakörüket.²

¹ Kik az egyház tagjai ?

Az unitárius vallás közönség (Coetus) kétféle hívőkből (duplicis Gen-eris fideles) a statu ad ecclesiam respicente: ministri et auditores vel ecclesiastici et Seculares.

Ecclesiastici sunt varii status, gradus et conditionis.

² Érdekes lesz felsorolnunk :

A kolozsvári első pap a főtéri templom elvételeig plebanus, Paulus Götsi tonsurus vocatur (a r. kath. papok viseltek tonsurát, a fő borotvált része), personae ecclesiasticae (pap és mester), pastor, pastor primarius, sacerdos (ritkán), minister (igen gyakran), szent ministerium, concionator, parochus, ecclesiasticus, diakonus vagy káplán, clericus, ministerek (pap, mester, kántor) az Ur szolgálói, egyházi szolgák, egyházi előjárók, missionariusok (kiküldöttek) Agh István papnak és predikatornak felváltva nevezi, Lázár István az első cím- és névtárban (1803) parochusnak írja. Heltai a XVI-ik század közepén, keresztyén lelkipásztor, szentegyház szolgája, „Ur Christus Jezus szolgálói, Isten igéje szerint elrendelt pásztorság“. Szerinte a szószerk: prédikálószerk. — A mi időnkben a Tiszteletes szóval is illeték, de a címzések idején: Tiszteletes ur, ujabban mindenik: Tisztelendő. A múlt évszázad második felében a kiváló tanítókat a Tiszteletes cím megadásával tüntették ki.